

„Рачунајте на нас.“ „Одломак“ о Титовој штафети или Штафети младости

Апстракт: Чланак се бави једном од најинтересантнијих манифестација везаних за Титов култ личности: штафетом посвећеном рођендану југословенског вође. Аутор закључује да је Титова штафета или Штафета младости била најважнији ритуал установљен не само ради јачања положаја вође, већ и ради стварања неке врсте грађанске религије која је требало да омогући ширење југословенства. Овај покушај је пропао због неодређене и контрадикторне политике југословенских комуниста у вези са националним питањем.

Кључне речи: штафета младости, култ Ј. Б. Тита, идеологија, масовне манифестације, грађанска религија

Тито је, изгледа, био нешто као *success story* источноевропског социјализма. Пре него што је названа „Титоник“¹, „његова“ Југославија је сматрана за социјалистичку земљу у којој има рока и хеви-метал плоча, „фармерки“, комисиона и „америчких“ филмова, а њени становници су се радовали праву да путују и раде у туђини, тј. на Западу (али тек од средине шездесетих година). Југославија је, међутим, имала и друго лице – култ свога вође. Документарни кадрови и фотографије су сачували сцене како ескорте црних мерцедеса и мотоцикала, у пратњи отворене председничке лимузине из које усправљен маше већ подоста пуначак Јосип Броз, пролазе кроз кордон црвених заставица, а над њима висе црвене пароле са натписом „Рачунајте на нас“ (комбинација боја, црни аутомобили са црвеним заставама и паролама, гротескно и апсурдно је подсећала на елементе из анархистичке симболике, иако су они резултат државне декорације која се радикалном анархисти никако не би свидела). У част Титовог рођендана, на стадиону ЈНА (Југословенске Народне армије),

¹ О овој метафори види Стојанович, Св., „От ТИТОника до срљбската демократишна револуција“, у: *Исток–Запад*, 2004; Д. Угрешич, *Министерство на болката*, Софија 2005, стр. 17.

много људи се трансформисало у „живе слике“ налик на оне из Северне Кореје², које представљају натписе попут „Волимо те“, Брозов потпис или се, пак, претварају у југословенске заставе које се вијоре, карту саме Југославије, или у срп и чекић. За остале Источноевропљане, међутим, то је остајало или непримећено или, пак, ако би случајно и обратили некакву пажњу, изгледало је да им то не оставља снажнији утисак. Индикативно је да је у биографију посвећену једном од највећих бугарских илузиониста, Астору – укључена једна посебна глава, названа „Луксуз. Лепотице. Иностранство. Све то само у Београду“, која описује живот мага у југословенској престоници током шездесетих година. Мађионичар који је био под утиском западних аутомобила и неонског светла, ипак примећује да свуда висе портрети Ј. Б. Тита. Ноћни живот у југословенској престоници и пренаглашене лепотице, међутим, заузимају много више места у успоменама илузионисте него култ Броза.³

Иако то и није најважнија југословенска карактеристика, култ Тита представљао је интересантан засебан случај, који се разликовао од заједничког проблема култа личности у Источној Европи, најмање због тога што је најлибералнија социјалистичка земља правила лик свог политичког вође, који је био врло сличан ликовима које праве такви строги режими, као што су биле Хоџина Албанија или Румунија током осамдесетих година. Титов култ се одликовао разрађеним ритуалом који се понављао сваке године. Посебно важан специфични елемент у том ритуалу била је тзв. Титова штафета или Штафета младости, која је, по моме мишљењу, у највећем степену представљала Маршала као наднационалног лидера и у исто време била најмасовнији општејугословенски догађај у коме су током година учествовали милиони Југословена.

Традиција

Нешто попут штафете је постојало и пре Другог светског рата и обилазило је Југославију. Праслика слетова може се открити у међуратном периоду. Слична догађања правила је организација Сокола у част рођења престолонаследника Петра Карађорђевића, који је био вођа Сокола.⁴ Претпоставља се да је током 1939. године из Крагујевца кренула прва штафета која је била посвећена рођендану младог краља Петра II Карађорђевића. Постоје подаци да су власти поку-

² Такво упоређење са Северном Корејом направио је историчар-публициста Милан Протић. *Глас јавности*, 25. мај 2005, или на интернет адреси: <http://www.glas-javnosti.co.yu/archiva/2005/05/25/srpski/Do5052401.shtml>

³ Гозес, И., *Астор. Господарят на магия*, (б. г.), стр. 54–61.

⁴ Манојловић, Пинтар, О., „Тито је стена’. (Дис)континуитет владарских представљања у Југославији и Србији XX века“, у: *Годишњак за друштвену историју*, XI, 2–3, 2004, стр. 96. Види и иконографију престолонаследника на плакату који је штампан на страницама *Народне одбране*, 1934, Бр. 11, стр. 15.

шавале да претворе ту иницијативу у општејугословенски ритуал, па је током 1941. године штафета у част Краља кретала из Љубљане.⁵ Треба приметити да је шумадијски центар Крагујевац више пута прослављао значајне догађаје уз ношење запаљених бакљи. Године 1886. тако је био дочекан први воз, а 1938. године је слављен први водовод. Посебно је била јака успомена на олимпијску бакљу која је 1936. године прошла кроз Крагујевац, задржавши се накратко испред споменика убијеним Шумадинцима у ратовима између 1804–1918. године.⁶ Паљење бакљи у част важних датума и највише као форма клањања пред вођом (живим или мртвим) позната је и на другим местима Југославије у међуратном периоду. Неколико година раније, у лето 1934. године, соколски комитет Сарајевске жупе одлучио је „да пробуди не само међу Соколима, већ и код целог народа Босне и Херцеговине осећање захвалности према краљу ослободиоцу Петру I посредством паљења бакље у Сарајеву, коју ће одушевљени Соколи носити по стрмим планинама, густим шумама и прекрасним пољима, преко Дрине и Мораве у дужини од 350 км, до историјског места Оплепац. Тамо, изнад гроба краља Петра Ослободиоца, запалиће се соколско кандило које ће вечно горети подсећајући поколења на њихову захвалност“.⁷ За остваривање те идеје било је неопходно око 2.000 сокола. Они се смењују на 50–200 метара. А у аутомобилима су биле ношене бакље како би замениле оне изгореле. Овај догађај је пратило велико интересовање. У штампи су биле забележене све користи које оно доносило: „[...] Сваки очевидац, посебно обични сељак и сељанка, осећа да врши нешто велико, лепо, узвишено и свето док бакља пролази преко њихових поља, да се буди [...] народна свест и да се развија једно осећање које је често замирало, осећање за прошлост.“⁸

Штафета и слет нису били једини ритуал који је Броз наследио од југословенских монарха. Нешто слично се десило и са *Сињском алком*.⁹ *Алка*, која представља демонстрацију јахачког умећа, представља дугогодишњу традицију, очувану у граду Сињу, који се налази у Далматинском Загорју. *Алка* води порекло из првих година XIX века. Током 1878. године њен почасни гост је био цар Франца Јосиф I. Одудушевљени монарх позивао је коњанике да покажу своја умећа и у

⁵ „Video sam te kako носиш штафету – чудим се да си сада против нје“ (интервју са Пајом Грдинићем снимљен у музеју „25. мај“ априла 2002), у: *VlasTito iskustvo. Past/present*, (ур. Радоња Лепосавић), Београд, стр. 111.

⁶ *Deset godina Titove štafete*. Београд, 1956. Stepanović, Z. *Kragujevačka štafeta Titu– Kragujevac*. Поводом обележавања 40 година од поласка прве штафете, Крагујевац 1985, стр. 3, 4; Манојловић Пинтар, О, Исто, стр. 98.

⁷ Манојловић Пинтар, О, Исто, стр. 96–97.

⁸ „Istorijski podvig jugoslovenskog sokolstva u Sarajevu“, у: *Vojnički glasnik*, бр. 13, 1. јул, 1934, стр. 195–198. Цит. према: Манојловић Пинтар, О, Исто, стр. 97.

⁹ **Види:** *Сињска алка*, (ур. Р. Бобот), Београд 1987; Sime, J. *Dokumenti i književna građa o sinjskoj alki*, Split 1987.

Бечу и тако се такмичење претворило у једну од атракција Аустро-Угарске.¹⁰ *Алка* је сачувана и после Првог светског рата, а поводом свадбе краља Александра 1922. године коњичка демонстрација се спроводи у Београду. Социјалистички режим је такође користио. Тако је 1959. године Тито постао покровитељ *Алке*, а 1965. године био је проглашен за њеног доживотног патрона.¹¹

Наравно, када је реч о настављању традиције, треба имати у виду да су ове прилике у великом степену формалне и да су подухвати попут штафете или слета посвећеног Дану младости, били много масовнији, много организованији и, осим тога, садржали су нове поруке везане за класну идеологију режима. Штафета и подухвати који су је пратили изискивали су знатно озбиљнију координацију између различитих организација и институција, која није била тако снажна у Краљевини Југославији. Тај ниво координације, као и велика средства која су трошена сваке године за догађај, могли су бити обезбеђени само уз помоћ партије-државе, створене после Другог светског рата. Постоји још једна разлика. Пре Другог светског рата, југословенска држава, као и друге балканске државе (вероватно са сумњивим изузетком Турске) није имала неопходне пропагандне инструменте којима би могла да мобилише „масе“ и да каналише или ствара масовни ентузијазам, обавезан за подухвате као што је била штафета. За разлику од предратне, Титова Југославија је врло брзо успела да организује своју пропаганду која је, удружена са мерама форсираног описмењавања, с једне стране, и природним ширењем и развјетком технике, с друге, давала добре резултате на дужи период, бар када је реч о изграђивању и поспешивању вере у лидера.

Кратка историја штафете

Штафета је први пут организована 1945. године. Кренула је из Крагујевца или са места одакле започиње иницијатива на „ползу краљу“ 1939. године. Према званичној историји, иницијатива „је рођена“ спонтано међу тамошњим омладинцима. То је тако било само до извесног степена. У пракси, Тито је, изгледа, у последњем моменту чуо за штафету и палице прима у Загребу. Са друге стране, крагујевачка „самоуправа“ се прикључила општејугословенском обележавању Брозовог рођендана, што су предложили скојевци 11. априла 1945. године. То је одговарало труду српских комуниста који су желели да ојачају утицај новог режима и његовог руководиоца у, још увек, од брадатих четника нерашчишћеној Шумадији.

Већ у тој првој штафети учествовало је 12.500 хиљада људи који су прешли 9.000 километара. Двадесет четвртог маја последњи тркачи су стигли у Београд. На тргу Славија изграђена је почасна трибина на којој се сваки „штафетонасац“

¹⁰ Манојловић Пинтар, О, Исто, стр. 95.

¹¹ Исто.

зауоставља испод националне заставе. Међу заставама је био постављен Титов портрет. Од Славије тркачи су кретали ка Белом двору. Имена улица још нису била промењена и тако су носиоци штафете трчали по улицама Краља Милана и Милоша Великог. Испред двора, они су предавали палице генералном секретару југословенске владе Митру Бакићу.¹² Значај овога догађаја је одмах оцењен од стране власти и за носиоце штафете је обезбеђен специјални авион којим ће стићи до Тита. У Загребу, Броз је добио шест републичких штафета, штафету армије, Београда, Трста, као и тзв. *Плаву књигу*¹³, са жељама шумадијске омладине. Тако се још и тада показује општејугословенски карактер подухвата. У наредним годинама број учесника и растојања који они прелазе непрекидно ће расти, као што ће и темпо увеличавања бити посебно приметан у периоду судара са „земљама блока“.¹⁴ Најмасовнији је био догађај из 1952. године, када је десетине главних и локалних штафета носило преко 1.550.000 Југословена који су претрчали 130.000 км. Све заједно, у периоду од 1945–1956. година у предавању штафете је учествовало 10.291.500 Југословена, а палице су прешле пут од читавих 877 хиљада километара.¹⁵ Овде ћу само додати један детаљ. Маја 1948. године, само месец дана пре резолуције која осуђује руководство ЈКП, маршал Тито је примио штафету од бугарске омладине.¹⁶ Тим поводом Јосип Броз је послао „братске поздраве“ бугарском народу који су били објављени и у бугарској штампи. После само неколико месеци она ће почети да бљује „дрвље и камење“ против новог „Јуде Троцког – Тита Искаринског“.¹⁷

¹² *Deset godina Titove štafete*, стр. 15.

¹³ Чува се у Музеју „25. мај“. Сам музеј је поклон грађана Београда Титу поводом његовог седамдесетог рођендана 1962. г. Сада се институција налази у оквиру Музеја историје Југославије, мада не са посебно јасним статусом.

¹⁴ Тај сукоб врло често одређује то које штафете треба да буду главне. Тако је, на пример, баш у контексту сукоба Тито–Стаљин, одлучено да се укључи и посебна граничарска штафета: „Поздрави од наших граничара и пограничних области за друга Тита биће још један израз њихове непоколебљиве одлучности и спремности да жртвују све своје снаге за одбрану своје домовине. Прошле године, а и сада, границе наше отаџбине су свакодневно изложене провокацијама од стране покорних совјетских губернија, информбироовских држава. Многи од њих су пале као жртве информбироовских зликоваца. Погинули граничари ће заувек остати као светао пример како се воли и брани отаџбина“. АСЦГ, фонд 144, фасцикла, 62, стр. 1.

¹⁵ *Titova štafeta. Štafeta mladosti*, Београд 1985, стр. 11–22. Упореди са подацима из периода 1945–55. године у јубиларном издању *Deset godina Titove štafete*, стр. 93. Копија књиге се чува у бившем Архиву Југославије – сада: Архив Србије и Црне Горе (АСЦГ), фонд 144, фасцикла, 62 (странице нису нумерисане).

¹⁶ „У лику Југославије увек ћете имати најбољег пријатеља и највернијег савезника“ – изјавио је маршал Тито пред бугарским спортистима. *Народни спорт*, бр. 25, новемар 1949, стр. 2.

¹⁷ Стих „Јуда Троцки – Тито Искарински“, аутор Иван Бурин. *Стрџел*, Бр. 62, 25. новембра 1949, стр 2.

Шта је представљало штафету у првих десет година њеног постојања? Штафете су се делиле на главне и локалне. У прву групу улазило је шест републичких штафета и још десетак других чији су се „предавачи“ смењивали у зависности од промена политичке ситуације, на пример ЈНА, различитих њених родова, већих градова, градитеља неког важног објекта, већих радничких колектива, друштвених или спортских организација. Етнограф Иван Чоловић истиче да се током 1952. године, као што сам и приметио, спровела најмасовнија штафета. Осим републичких штафета, Тито је примио и штафету слободне територије Трст, југословенских пионира, грађана Београда, житеља Корушке, граничара, ватрогасаца, планинара, авијатичара, стрелаца, аутомобилиста и Савеза коњичких спортова у Југославији.¹⁸

Јосип Броз је лично примао само главне штафете. Локалне штафете су биле предаване представницима месних власти и након тога упућиване на чување у Београд.

До 1955. године Тито је примао штафете у Белом двору. Током те године, десету јубиларну штафету је по први пут дочекао на стадиону ЈНА пред очима педесет хиљада посматрача. Следеће године испред Белог двора примио је шест републичких штафета и једну од армије, након чега је кренуо ка стадиону ЈНА. Тамо им је поново педесет хиљада посматрача бурно аплаудирало. Под утицајем догађаја из СССР¹⁹, Маршал је пред окупљеном масом свечано изразио своју жељу да се 25. мај празнује као Дан младости: „Упркос томе што се овај дан обележава као мој рођендан, мислим да би требало да му се да другачије име: дан наше младости, дан спорта, дан младог покољења и његово даљег физичког и духовног развитка [...]“. У једном од пропагандних издања посвећених овом догађају наводи се: „Југословенска омладина одушевљено је прихватила жељу друга Тита па манифестација Титове штафете прераста у преглед духовног и физичко стваралаштва младог покољења, у Штафету младости“.²⁰ Разуме се, пропаганда је имала своје „циљеве и задатке“ и свој одговарајући језик уз помоћ кога их остварује. Стил Милована Ђиласа је, наравно, био сасвим другачији. Иако је раније био „одвојен“, „Ђидо“ је био главни агитатор, пропагандиста, „култотворац“²¹ и

¹⁸ Čolović, I. „O maketama i stafetama“, у: *VlasTito iskustvo. Past-present*, (ур: Радоња Лепосавић) Београд, стр. 141. Упореди са бројем штафета из писма руководиоца Савеза за телесно васпитање Југославије „Партизан“ упућеног месним савезним организацијама, односно, одлукама донетим на заседању управе „Партизана“ од 6–7. јануара 1952. г. АСЦГ, ф. 114, фас. 62, стр. 2.

¹⁹ Џилас, М., *Обицване с Тито*. Софија 1991, стр. 18. Индикативно је да је баш те године Идеолошка комисија СКЈ покушала да забрани постављање портрета вође по кафанама.

²⁰ *Titova stafeta. Stafeta mladosti*, Београд 1985, стр. 22.

²¹ М. Ђилас је међу првим ауторима пропагандних материјала који уздижу вођу у време „рата и револуције“. Види *General-lajtnant Milovan Đilas, Josip Broz Tito: neimar slobode i bratstva naroda Jugoslavije*, у: *Knjižica o našem velikom Titu. Tri članka i jedna pjesma*, Petrovgrad, 1944,

„принц Политбироа“²². Током 1980. године „луди Црногорац“ (како је сам себе волео да зове, супротстављајући се „проницљивом, стрпљивом, цивилизованом и лукавом“²³ Словенцу Кардељу) већ је одавно имао стаж „јеретика“, подједнако дуг колико и његов партијски стаж. Ево како је он коментарисао последице одлуке да се штафета преименује: „[...] на такав начин празник је постао [...] ‘народнији’ у складу са божанским прихватањем његове улоге и у односу на обезличене, јединствене народне масе према вођама [...]“²⁴. Према Ђиласу, промена имена (форме) није променила садржај, већ је то, напротив, ојачало Титову позицију, као што се догодило 1953. године када је, како наводи дисидент, донета одлука да се врате имена насељеним местима, установама, улицама итд. које су „крштене“ по живим партијским активистима. Као „симбол“, Тито остаје изван редова те „реституције“²⁴.

Од 1957. године наовамо, службено је постојала једна једина савезна штафета коју је „највећи син југословенских народа и народности“ добијао од специјално изабраног омладинца на стадиону ЈНА. Први који му је предао лепо израђену штафетну палицу био је Мика Трипало, руководилац Народне омладине и будући активни учесник у тзв. Хрватском пролећу. Током 1958. године палицу је поново предао Титу скојевски руководилац – члан ЦК ССОЈ-а (Савеза социјалистичке омладине Југославије) Мића Прелић, који је у то време био командант радне акције „Братство-јединство: Љубљана – Загреб – Београд“. Због тога је и у време свечаног уручивања он био обучен у бригадирску униформу. „Локалне“ штафете су током шездесетих година нестале, а разлог томе је, осим, разуме се, увођења заједничке савезне штафете, исто тако и телевизија, о чијем ће значају за развитак штафете бити речи касније.

Уз све ово, свака република је имала манифестацију поводом Дана младости, а сваки град у који је штафета долазила трудио се да направи своје славље и да допринесе празнику. Тако је 25. мај постао вишемесечно ангажовање омладине из република и покрајина.²⁵ У организационом смислу, до 1956. године водеће место, изгледа, имали су Југословенски савез за физкултуру „Партизан“, Омладина и Армија. После 1956. године је омладинска организација изашла у предњи план, а до краја седамдесетих година Армија је такође имала значајну улогу.

стр. 1–6. Библиографији најранијих дела посвећених маршалу види у: Sentić, M. *Josip Broz Tito. Bibliografije*, Zagreb 1984.

²² Ово ефектно име дао му је публициста Момчило Ђорговић. Ђorgović, M., *Dilas. Vernik i jeretik*, Београд 1989, стр. 21.

²³ Ђжилас, М., *Нав. дело*, стр. 135.

²⁴ Исто, стр. 17–18. О градовима названим по Титу, види: *Tito-Gradovi. Titograd, Titova Korenica, Titovo Užice, Titov Veleš*, (ур. Д. Костић), Београд 1977.

²⁵ „Video sam te kako носиш штафету – чудим се да си сада против нје“, стр. 117.

После Брозове смрти, 1980. године, развила се иницијатива под мотом „И после Тита Тито“. Тада је штафета са честитком уручивана председнику Савеза југословенске социјалистичке омладине.²⁶

Даље ћу представити неколико „тренутних снимака“ штафета. Као основни извор користио сам делове оригиналних биоскопских прегледа и филмова, посвећених догађају, као и фотоматеријале из Архива Јосипа Броза Тита, који се чувају у Музеју „25. мај“. На црно-белим документарним кадровима промићу најразличитији људи који трче са штафетом у руци: могу се видети људи на скијању усред зимског распуста на словеначким Алпима, грађани са шеширма на главама и сељаци са шајкачама, војници, деца и забрађене жене. Они су обично полазили сваке године у марту или априлу након заседања омладинских форума. Тада је одлучивано како и када ће се писати *поруке* у школама, одакле ће штафета кренути и којом маршутом. Са порастом значаја слета и ширина телевизијских кадрова се мења. Сада су већ милиони очију били упрти у човека који је, пазећи да се не саплете и не падне док се пење импровизованим нестабилним степеницама, и плашећи се да не заборави напамет научену честитку, носио Титу штафету.

Током седамдесетих година техничке иновације и растућа зебња због очекиваног краја вође, иначе проглашеног бесмртним, воде до још маштовитијих слетова, у којима су усред „звуча и светлости“ последњи носиоци штафету предавали добродушно насмешеном диктатору. Тако су 1973. године гледаоци пред малим екранима посматрали огромне живе слике на терену и на трибини наспрам свечане ложе; чула се музика легендарне песме *Друзе Тито, ми ти се кунемо*. Тито аплаудира, поред њега је Јованка. Грми рефрен „Тито, Тито, буди увек жив и здрав“. Иза кадра чује се глас спикера који најављује носиоца штафете. У исто време, поменути се провлачи између људи који су на терену и машу црвеним заставама. Према речима коментатора, читав стадион виче: „Тито, Тито, живео дуго за добро свих нас!“

Године 1976. завршна тачка представљала је живу слику уз учешће ученика из Струмице и Љубљане. Они су формирали мапу Југославије у три боје. Кроз мапу је пролазио носилац штафете усмеравајући се ка почасној ложи. „Тито, Тито!“ – скандирао је стадион ЈНА док је грмела претенциозна словеначка композиција *Товариш Тито*. Али зато је 1979. године аутор водеће мелодије био талентовани поп и рок уметник из Војводине, Ђорђе Балашевић. Песма, коју је сам компоновао, *Рачунајте на нас*, претворила се у један од највећих југословенских хитова. У завршној приредби, по први пут су се представили и пионери, и војници (до тада је Армија увек учествовала самостално) који су носили црвене

²⁶ Оваква пракса, изгледа, води порекло из 1978. године када, заузет престојећим конгресом СКЈ, Тито није могао да присуствује слету, па је омладински руководилац, Албанац Азем Власи, прочитао поздравно писмо учесника Јосипу Брозу.

пешкире и црвене заставе. У том моменту, телевизијски водитељ је коментарисао да: „Штафета представља јединство, братство, независност, самоуправљање, социјализам.“ Палицу је предала остарелом диктатору једна девојка са Косова која је била стипендисткиња Титовог фонда.²⁷ Док је водитељ повишеним тоном убеђивао гледаоце да су „сви погледи и мисли усмерени ка Титу“, стадион је скандирао: „Ми смо Титови, Тито је наш!“ и „Ти-то! Ти-то!“

Године 1982., две године након смрти вође, кроз „живу слику“ је представљена Титова маршалска еполета. Коришћени су нови телевизијски ефекти: на екрану се појавила дигитална слика, класичан Титов партизански портрет. Завршна приредба је била надахнута епопејом о Козари. Док су девојке, обучене у националне ношње југословенских народа са војницима „стварале“, иза кадра је спикер коментарисао да је „са Титом у срцу, наша љубав јача на путу братства и јединства“. У том моменту се појавио и последњи носилац штафете кога су дочекали пионири и девојке у ношњама.

Током 1984. године у средини стадиона свирао је виолиниста Стефан Миленковић, који је тада имао само седам година. Чудо од детета био је окружен другом децом и омладином. Штафета је стигла на стадион. Донела ју је млада жена у белом која је предаје деци. Ређала су се имена деце која је додају док не стигне до последњег носиоца штафете, рудара из рудника „Бор“. Чула се песма „Друже Тито, ми ти се кунемо“ у естрадној верзији Здравка Чолића, и истовремено у оригиналу из 1948. године са скоро литургијским звуком. Људи скандирају: „Ти-то! Ти-то!“

* * *

Слика Титове штафете или Штафете младости и слета на стадиону војске била би прилично бледа уколико се не открију неки детаљи у вези са сложеном организацијом подухвата, а који откривају место радних екипа, улогу обичних људи који учествују у тачкама, али и самог слављеника.

Изгледа да је најтежи и најнапорнији био посао сценариста и режисера. Њихова сећања су и најинтересантнија.

Спасоје – Паја Грдинић, звани Паја Култура, један је од легенди штафете. Правио је сценарија и руководио организацијом штафете од 1977. године. У интервјуу који је дао априла 2002. године у Музеју „25. мај“, Паја је говорио о занимљивим сценама из кухиње штафете и слета.

Грдинић је описао како 1978. године, због припреме XI конгреса СКЈ (Савез комуниста Југославије), Тито није могао да присуствује слету у Београду. Налазио се на Брионима, где се спремао за виши форум југословенских комуниста.

²⁷ Архивска грађа ове фондације може се пронаћи у АСЦГ, фонд 114, попис II, фасцикла 131, Председништво Конференције ССОЈ, Материјали „Титовог фонда“, 1977–79.

Паја Грдинић и вођа омладинске организације, Албанац Азем Власи, требало је да о томе обавесте учеснике у догађају, који су били настањени у касарни „4.јули“. „Верујте да је било младих, највише девојака, који су падали и плакали [...], на републичким конференцијама представници градова су се свађали ко ће да учествује [...]“, казао је Паја.

Тако не, због партијске ангажованости вође, 1978. године Македонац Чеда Ђуревски, обучен у бригадирску униформу, предао штафету Титу на Брионима. То је једини пут када је Броз добио палицу у луксузној резиденцији^{28*}. Занимљив је детаљ да су тада Власи и Грдинић поклонили Титу број часописа *Младост* са сликом преко читаве странице која представља Броза на тераси његове резиденције у Бугојну у Босни. Гледајући фотографију, Тито је рекао: „Боже мој, што сам старији, то сам лепши.“

Да би празник на Брионима био прави, позвани су најбољи пионири. Они су са слављеником јели торту. Са овога догађаја је остала једна позната фотографија коју пропагандисти постфактум не пропуштају да сместе у букваре (сада је у читанкама на њеном месту одштампан лик Вука Караџића).

Увече су Спасоје Грдинић и Азем Власи били на слету где је Албанац, у улози председника ССОЈ, у Титово име читао поздравно писмо учесницима.²⁹

Следеће године Броз је дошао на стадион и сам примио штафету. Показаће се да је то и његов последњи 25. мај. Према Паји Култури, Тито се живо интересовао да ли ће те године славље бити лепше него претходне. Паја је, у свом типичном маниру симпатичног шалјивције, који има осећај за хумор и рефлекс да брзо одговара, рекао: „Најлепше је када се председник државе налази у ложи.“ Тито је био више него скроман: „Какве то има везе са мном?“

Са овим догађајем из 1979. године повезан је један занимљив детаљ који се тиче улоге армије у свечаности. Према Грдинићу дуго је војска сама одлучивала шта да чини у своме делу пред сам крај представе, то јест, пре него што почне ватромет. Али, 1979. године Паја је преговарао са дугогодишњим начелником Генералштаба ЈНА и секретаром народне одбране, армијским генералом Николом Љубичићем. У то време, омладина се већ није слагала са тим да на Дан младости треба да показује моћ Армије у толикој мери. Паја је предложио да се направи заједничка приредба Армије, пионира и девојака. Његова идеја била је да се у другом делу приредбе са војницима на стадиону појаве пионири које би војници узели у загрљај. Према овој идеји сценаристе, пионири би требало да ставе црвене цветове у цев пушака, затим би требало да заједно стану међу девојке и да сви заједно изведу завршну тачку.³⁰

²⁸ У Белом двору Броз је више пута примао штафету (нап. ур.)

²⁹ „Video sam te kako носиш штафету – чудим се да си сада против нје“, стр. 113.

³⁰ „Video sam te kako носиш штафету – чудим се да си сада против нје“, стр. 111.

На самом слету, Паја је, као и обично, стајао лево од Председника, мало позади, и тихо, да се не би чуло на микрофонима, објашњавао све о представи. Видевши последњу тачку (армија, пионири, девојке), Броз је кликнуо: „Боже мој, па ово је предивно! Сви заједно! И пионири, и девојке и војска. Ко је ово смислио?“ Сналажљиви Паја је у истом стилу одговорио: „Друже Председниче, то је ваша идеја.“ Тито је запитао: „Али, како то, Боже мој?“ Паја: „Па, ви сте сами говорили: сви смо ми Армија.“³¹

Уз овакве забавне приче у интервјуу, Паја је приметио још нешто врло важно у вези са церемонијом предавања штафете. Никада није падала киша, или, макар, није било јаке кише.

Осамдесетих година, на место људи попут Паје Културе дошла је нова генерација младих сценариста, са модерним идејама, за које је на првом месту био тзв. професионализам, а лични моменти и људске емоције били више су успутни.

Такав је био Жарко Чигоја. Он је био сценариста на слетовима 1985. и 1986. године.³² Подвукао је да је конкурс за сценарио био јавни. По правилу, био је објављен још у јесен. Током 1985. године, жири је одобрио два сценарија. После тога су њихови аутори обједињавали своје идеје у заједничку. Предвиђено је много нових ствари. По први пут су уведени графити. По први пут је коришћен неон. Рокери су писали песме посебно за тај догађај. Према Чигоји, та музика је имала појачану улогу због тога што се после Брозове смрти учавало одступање од фолклора у чему је доминирала Армија, и тиме се и слет у већој мери повезивао са интересовањима младог покољења.

Жарко Чигоја непрекидно потенцира техничке параметре овог догађаја. Бивши сценариста подвлачи да је шоу имао продуценте, музичке уреднике, кореографе. Према њему, организационо-технички механизам је био „фантастичан“, пошто је укључивао рад сценариста, драматурга, режисера, телевизије, војске и полиције.

Говорећи о Дану младости кроз призму професионалца, Чигоја истиче да је много људи из света уметности гледало на своје учешће у догађају као на део своје каријере. На слету је певала Лепа Брена, пуштана је музика Горана Бреговића.³³ За многе друге извођаче то је било прво значајније појављивање пред публиком. За кореографе, подухват је био прави изазов, пошто је кореографија повезана са кретањем тако много учесника, да се припремала у деловима који би касније били сједињавани. Тако видимо да је током осамдесетих године штафета, а највише последња церемонија њеног предавања, све више личила на

³¹ Исто, стр. 111.

³² „Ja se manje plašim generala – više se plašim pukovnika“, (интервју са Жарком Чигојом, издавачем), у: *VlasTito iskustvo. Past/present*, (ур. Радоња Лепосавић), Београд, стр. 167.

³³ Исто, стр. 167.

неки бљештави шоу, па за њега није могло да се дође до карата и пропусница – све би биле разграбљене.

Наравно, питања финансија су неодвојиви део професије. Ево шта говори Чигоја о томе:

„Слет смо разумевали углавном као посао и могућност да се добро заради, то је јасно. Хонорари нису били нешто изузетно, али су сигурно били више него прихватљиви. Могло је да се оде на супер летовање или да се подношљиво живи пола године – то је истина.“

Сређином осамдесетих године, према речима сценаристе, више није било цензуре, а уколико је нешто од тога и остало, тицало се само телевизијског преноса. Ипак, треба имати у виду да је слет имао идеолошку поруку. Чигоја то не крије. Револуција је „кључна реч“. Повратак у прошлост у којој „на крају крајева, Броз побеђује“, био је неизбежан. Исто тако, према Чигоји, било је обавезно истицање армијске силе.

Шта представљају последњи дани у путовању једне штафете? У случају о коме говори Жарко Чигоја, штафета је стизала до периферије Београда 23. маја. Двадесет четвртог су носиоци стизали у престоницу. У ноћи између 23. и 24. маја организују се „хепенинзи“, тзв. „ноћење штафете“. Сама штафетна палица је била изложена у Сава центру или у Дому омладине. Читаве ноћи свирали су и певали поп и рок извођачи. Било је изложби, прегледа достигнућа омладине – „штафета је читав ритуал“ који, како тврди Чигоја, „може да се упореди са античким, а и са неким хришћанским ритуалима, где је штафета била некакав објекат [...], рецимо, обожавања – персонификација ове или оне Брозове или наше, заједничке идеје“.

Овде не могу пропустити један занимљиви детаљ. По правилу, негде око 18 часова, штафета је стизала на стадион.³⁴ Али, 1985. године, према легенди коју је испричао Чигоја, палица је била унета на стадион белим голфом неког припадника службе државне безбедности који ју је извадио из пртљажника и рекао: „Извол’те, ово је оригинал“. Сценариста каже да тако испада да је по држави била предавана „двојница“, док је оригинал био на „одговорном чувању“.³⁵

Обични учесници у штафети нису имали проблеме организатора и аутора овог подухвата. То не значи да нису имали никакавих проблема. У том смислу, укратко ћу представити успомене неких од последњих носилаца штафете или људи који су је лично предавали Јосипу Брозу Титу.

Како су се осећали „носиоци“ штафете? У једном преносу на београдској телевизији, приказаном почетком осамдесетих, учествовали су неки од њих.

Миле Гавриловић, из Македоније (када је предавао штафету 1960. године био је радник у комбинату из Штипа, а после тога се премешта у Маврово) об-

³⁴ Исто, стр. 169.

³⁵ Исто, стр. 171.

јашњава да се осећао доста напето пре, за време и после предавања штафете. Иако је доста дуго тренирао, Миле се збунио приликом изговарања честитке које је требало да прати уручивање штафете Титу.

Босанка Фуада Миџић (снимљена је у Сарајеву; током осамдесетих, када је дала интервју, она је већ живела у Новом Саду) је имала проблема са текстом, јер јој је прва реченица била врло дугачка. Мислила је само о томе како да њу запамти и, када ју је издекламовала, заборавила је преостали део текста, тако да је морала да пређе директно на завршне речи „У име народа Југославије...“ итд.

Познати спортиста, Словенац Мирослав Церар (освојио 31 медаљу у спортској гимнастици; после завршетка каријере радио као адвокат), каже да је стајао на средини стадиона окружен zgodним девојкама. До степеница које воде до ложе у којој чека Тито, гимнастичара су пренели морнари. Спортиста каже да се сударио са озбиљним проблемима на степеништу (са којим су непријатности имали скоро сви учесници, пошто је реч о старој и нестабилној конструкцији) где је требало одржати равнотежу.

Катица Штефановић из Ниша је такође имала потешкоћа. Морала је да прекине честитку да би удахнула ваздух. Тито јој је, помисливши да је заборавила текст, одмахнуо руком да преда штафету. У међувремену, она се смирила и наставила честитку. Тито се осмехнуо и задовољан примио штафету.

Прва Албанка, која је Брозу предала штафету, Наџимие Јанева из Приштина, жали се, пак, да је штафета била прилично тешка. Имала је и уобичајене проблеме са текстом. Честитка је била на албанском, али је била једна реченица на српском: „Волимо те, друже Тито као што ти волиш нас“. Она је, међутим, направила малу грешку и рекла: „Волим те, као што ти волиш нас“.

Током 1973. године сличне непријатности преживљава и радник Милан Иветић. Када је видео Броза, радник је задрхтао и заборавио речи којима је требало да поздрави лидера.

Најинтересантније су успомене некадашњег рудара Милибора Антовића, носиоца штафете 1984. године. За разлику од горе цитираних сећања из средине осамдесетих, он је дао интервју за српску телевизију децембра 2005. године. Из рударског центра Бор њега шаљу као представника Србије. Антовић подвлачи да је то била велика част у оно време. Нису случајно обласни омладински руководиоци пажљиво прегледали читаву његову биографију, чак и карактеристике из војске. После тога, Председништво омладине Бора проценило је да је он најбољи кандидат. У Београду се вршила још једна селекција јер је било неколико кандидата. Изгледа да је чињеница да је био рудар и представник радничке класе превагнула у његову корист. За разлику од учесника које сам већ цитирао, Антовић каже да је све било лако: учествовао је у неколико вежби, смислили су за њега кратак текст, вероватно због тога што је био рудар па су људи сумњали у

његову моћ памћења, како иронично сам примећује. Наравно, степениште му је правило уобичајене непријатности – „увек је било проблем“. Антовић се попео након што је сачекао да се заврши народна песма посвећена Титу. Обувен у беле ципеле и сређен у „парадној“ рударској униформи, радник је предао штафету након што је прочитао заиста кратку поруку: „Нећемо скренути са Титовог пута“. Није случајно и телевизијски коментатор одсечно рекао: „Храбро, рударски“. Након тога, новинари су га питали шта ће са њим бити и чиме ће се бавити. Рудар тврди да је скромно одговорио: „Бићу оно што и пре“. Изгледа да је погрешно. Да ли због растућег српског национализма или постепеног негирања титоизма, радник је, убрзо после штафете, искључен из СКЈ. Настале промене њему се нису свиделе и од 1990. године он живи у Швајцарској.

У крупном плану: штафета 1972. године

Да би се што боље разумела штафета и завршни слет на стадиону ЈНА у Београду мало детаљније ћу се зауставити на једној посебној штафети. За ову прилику изабрао сам догађај из 1972. године. Он је посвећен Титовом осамдесетом рођендану и тридесетогодишњици стварања Уједињеног савеза антифашистичке омладине Југославије (УСАОЈ).³⁶

Председништво социјалистичке омладине донело је одлуку да штафета крене 15. априла од партизанског споменика на Иришком венцу у Војводини.³⁷ Прва носителка те штафете је била ученица Снежана Цветковић. На испраћају су поздравне речи изговорили председник Социјалистичке омладине и председник Покрајинског комитета Савеза комуниста. Према информацијама Савезног комитета за прослављање Дана младости, Покрајинска конференција ССОЈ је учинила велики напор да би „одлазак штафете био изузетно свечан, атрактиван и са јасним политичким елементом“.³⁸

Како се штафета преносила? Одговор је, изгледа, јасан: трчањем. Али, није увек било тако. У ранијим годинама штафета је ношена уз помоћ свега и свачега, а 1979-те основно средство су били мотоцикли. У пракси, организатори су предвидели да се трчи само мало на улазу или на излазу из одговарајућих насељених места, то јест, тамо где има публице која би гледала штафету.³⁹ У Македонији, пак, снаге тркача су се штеделе уз помоћ бицикала, авиона и во-

³⁶ Формиран је у Бихаћу 1942. године. Током 1946. мења име у Југословенска народна омладина (ЈНО), а касније, у више пута већ спомињани ССОЈ.

³⁷ АСЦГ, ф. 114, фас. Бр. 21, „Dan mladosti. Informacija o delu proslave koju je organizovao Savezni odbor“, стр. 5. Међутим, датум у овој информацији је погрешан, па је као дан одласка штафете наведен 13. април.

³⁸ Исто.

³⁹ Исто, „Pokrajinska konferencija – Savez Omladine Vojvodine. Proslava Dana Mladosti 1972. Plan kretanja Stafete mladosti 1972. godine kroz Vojvodinu.“ U Novom Sadu, 21. фебруар 1972, стр. 9.

за.⁴⁰ Реке као Дунав, Тиса и Сава нису биле препрека и штафета их је смело прелазила на сплаву или уз помоћ модернијих превозних средстава као што су моторни чамци и скутери.⁴¹

Кретање штафете по графикону изискивало је огроман посао који је био највише повезан са координацијом омладинских месних руководстава. Требало је тачно одредити време дочека, боравка и одласка штафете из одговарајућих насељених места и, наравно, простор на коме ће се штафети аплаудирати, у граду или селу где је по плану предвиђен дужи боравак.⁴²

Пут штафете по земљи био је праћен најразличитијом догађањима. Како бележе функционери ССОЈ-а у својој званичној информацији о прослави 25. маја 1979. године, „Боравак штафете у неком насељеном месту није само повод за уручивање срдачних честитки поводом рођендана, већ истовремено представља повод за покретање нових иницијатива, за обогаћивање скојевских активности, а негде и практично остаје једина политичка манифестација у години“.⁴³ Године 1972. такви месни догађаји су стимулирани од стране иницијативног омладинског листа *Младост* „Празник у вашем граду“. Лист је организовао програме за младе и „остале житеље“ у градовима где штафета „ноћи“. У том циљу направљен је стваралачки колектив који је назван „Караван младости“. Караван је одређен као „путујући празник“ који, међутим, доста подсећа на пропагандне возове, мобилне изложбе, театре и слично, које су били увели бољшевици у време Октобарске револуције.⁴⁴ „Путујући празник“ се састојао од музичког састава, певача (петоро), водитеља програма, глумца, балерина и манекена. „Шоу програми“ је требало да се одржавају дан пре дочека штафете.⁴⁵ Према концепцији догађаја које је организовао „Караван младости“, требало је да они допринесу стварању свечаног расположења у вези са дочеком штафете. Програм је имао две варијанте: за младе и за привредне организације које су прихватиле руковођење над спровођењем иницијативе. У „представи“ за младе биле су предвиђене „активности“ које укључују поезију, сликање, музику, вајарство и др. У њима је обавезно требало да учествује и месни представник омладине. У сваком насељеном месту „Караван“ је био дужан да одржи три

⁴⁰ Исто, „План и сатница са движење на Штафетата на младостта низ СРМ во 1972. година“, стр. 1.

⁴¹ Исто, „Pokrajinska konferencija – Savez Omladine Vojvodine. Proslava Dana Mladosti 1972. Plan kretanja Štafete mladosti 1972. godine kroz Vojvodinu“. U Novom Sadu, 21. фебруар 1972, стр. 9.

⁴² Исто, „Pokrajinska konferencija – Savez Omladine Vojvodine. Proslava Dana Mladosti 1972. Plan kretanja Štafete mladosti 1972. godine kroz Vojvodinu“. U Novom Sadu, 21. фебруар 1972, стр. 10.

⁴³ Исто, „Dan mladosti. Informacije o delu proslave koju je organizovao Savezni odbor“, стр. 6.

⁴⁴ Советское декоративное искусство. Материалы и документы 1917–1932. Агитационно-масовое искусство. Оформление празднеств. Таблицы, Москва 1984, стр. 6.

⁴⁵ АСЦГ, ф. 114, фас. бр. 21, „Praznik u vašem gradu. Aktivnosti u vezi s organizacijom i proslavom Dana mladosti '72“, стр. 1.

програма: од 15 часова почињала би представа за пионире која траје 45 минута, два сата касније почињала би приредба за младе, а у 20 часова су били позивани „родитељи, представници друштвено-политичких организација, пријатељи младих итд. Завршна „представа“, „путујући празник“, одигравала се 24. маја у београдском Дому омладине.⁴⁶

Лист *Младост* био је одговоран за финансирање подухвата. Средства су била сакупљана од привредних организација и различитих институција, са којима лист постиже споразум, односно неку форму њиховог рекламирања при учествовању у „Каравану“.⁴⁷

Само предавање штафете вршено је у изузетно бљештавој атмосфери на већ традиционалном месту, стадиону ЈНА. Телевизија по први пут обезбеђује слику у боји у преносу. У суштини, сачувана документација у Фонду ССОЈ-а, недвосмислено показује до ког степена је слет превазишао претходну штафету. Дану младости је било посвећено много више пажње од стране централних органа омладине, док је ношење палице било у великом степену остављено републичким и покрајинским структурама. По већ утврђеној традицији, финално славље које прати предају штафете, одигравало се по сценарију који је победио на конкурс. Од шест кандидата, била су изабрана три, а у крајњем случају коначну концепцију су написали аутори прва два сценарија Перо Зубац, Слободан Божић, Момчило Баљак и Мирослав Настасијевић, који такође додају неке идеје, посебно када је било речи о учешћу Армије, из синопсиса који је био дело Богдана Тирнанића.⁴⁸

Циљ закључне свечаности био је да симболизује „стваралаштво, мисли и осећања свих младих људи у нашој земљи“. И више „Година која је остала за нама потврдила је одлучност свих радних људи и посебно омладине да бране достигнућа тридесетогодишњег социјалистичког развитака – самоуправљања, слободе, братства и јединства. Ови појмови представљају једину истинску алтернативу младих, они је не прихватају као апстракцију већ као реалност за коју треба да се боре и коју треба да чувају. Ето због чега те идеје треба да буду лајтмотив овогодишње закључне свечаности обележавања Дана младости. Заједно са тим, 1979. године обележавамо две годишњице које су од великог значаја за омладински покрет: тридесет година од стварања УСАОЈ-а и пионирске организације и тридесет година од прве омладинске радне акције на Саничком пољу“.⁴⁹

⁴⁶ Исто, „Praznik u vašem gradu. Aktivnosti u vezi s organizacijom i proslavom Dana mladosti 72“, стр. 2.

⁴⁷ Исто, „Praznik u vašem gradu. Aktivnosti u vezi s organizacijom i proslavom Dana mladosti 72“, стр. 3.

⁴⁸ Исто, „Dan mladosti. Informacije o delu proslave koju je organizovao Savezni odbor“, стр. 2.

⁴⁹ Исто, „Ovo vreme se pamti po nama. Zajedno u mladosti, zajedno u radu, zajedno u budućnosti. Scenario za završnu priredbu Dana mladosti 1972, 10. april 1972.“, стр. 1.

У овом поглављу, као и у читавом сценарију, посебан утисак оставља то што аутори уопште нису спомињали Титово име. Када је реч о лидеру, они су више волели да га називају „председником“. Ово је било у великом контрасту са другим документима који су се односили на штафету, а посебно оним који су излазили испод пера провинцијских омладинских руководстава. Тако, на пример, при формулисању „лајтмотива“ који је пратио славља у Црној Гори, обласни омладинци су на прво место поставили Титове јубилеје – осамдесет година његовог живота и тридесет пет година од његовог доласка на чело партије.⁵⁰

Разуме се, умереност сценариста у односу на вођу остајала је само у тексту њихових сценарија. Церемонија на стадиону је била грандиозна, а традиционалних похвала посвећених Брозу ни сада није било мало. Уведено је много нових елемената. Део њих је усклађен са телевизијом, како изричито наглашавају сценаристи.⁵¹ То је повезано са телевизијским преносом у боји. Због тога је и жеља аутора била да слике буду што шареније, ефектније и лакше за памћење. Тако видимо како су техничке новине стварале нове могућности у визуализацији култа, дајући му ефекат и бљесак кога може видети и запамтити све већи аудиторијум.⁵²

По први пут је музика постала главна на слету 1972. године. Написана је пре стварања тачака које у том случају треба да прати. У будућности, она ће постајати све важнија и ангажоваће неке од најбољих југословенских композитора. Вероватно у вези са преносом у боји, у емисију је била уведена још једна новост – тзв. живи семафор који се налазио на источној трибини и који је непрекидно исписивао разне паролe, тематски повезане са тачкама које се одигравају на терену.⁵³ У суштини, „семафор“ је представљао различите „живе слике“ које се смењују захваљујући труду око 4.000 исто обучених омладинаца који у одређеном тренутку подижу паное одговарајуће боје.

У организацији штафете појавили су се и нови приступи који су још увек актуелни. На пример, у радним документима можемо срести појам *тимски рад* (или „рад у екипи“). Са тим у вези 11. априла колектив сценариста је предложио, „имајући у виду мало времена колико је остало до Дана младости [...] да се и даље ради у екипама на реализацији пројекта пошто сценаристи обавезно треба да имају могућност избора тачака и да се налазе у најтеснијој сарадњи

⁵⁰ Исто, „Program proslave dana mladosti u Crnoj Gori 1971. godine“, стр. 1.

⁵¹ Исто, „Ovo vreme se pamti po nama. Zajedno u mladosti, zajedno u radu, zajedno u budućnosti. Scenario za završnu priredbu Dana mladosti 1972, 10. april 1972.“, стр. 2.

⁵² Чоловић такође подвлачи улогу телевизије. Према њему, она представља могућност да „магична“ палица уђе у сваку кућу и, што би се рекло, у сваку руку, кроз праћење путовања једне једине штафете и праћење њеног упечатљивог уручивања Титу на стадиону ЈНА у Београду. У последњој фази режима, од штафете је остало само оно што је потребно телевизији.

⁵³ АСЦГ, ф. 114, фас. бр. 21 „Ovo vreme se pamti po nama. Zajedno u mladosti, zajedno u radu, zajedno u budućnosti. Scenario za završnu priredbu Dana mladosti 1972, 10. april 1972.“, стр. 1.

са режисерима прославе и са другим специјалистима⁵⁴. Међутим, када се много експериментише, онда се дешавају и гафови. Тако, на крају слета, пошто је председник примио штафету и захвалио се омладини, у насталом ентузијазму, док „живи семафор“ на сваких 15 секунди исписује речи ВОЛИМО ТЕ, ка небу је пуштено на десетине голубова. Догодило се нешто што нико није очекивао. Паја Култура се сећа да су се голубови појавили у програму на иницијативу југословенских голубара који су исто славили некакву годишњицу и желели да је споје са Титовим јубилејима. Аутори слета су прихватили предлог, али нису синхронизовали појављивање голубова, пошто нису знали сасвим тачно када ће се шоу завршити. Према Грдинићу, то се, у принципу, тешко могло предвидети, јер је Тито понекада говорио дуго, а некада је био лаконичан.⁵⁵ Упркос томе, организатори су, на пример, планирали голубове за 21 час, а за 21 час и 5 минута почетак ватромета. Јесу ли голубови закаснили или су пиротехничари поранили, не зна се, но, два догађаја су се поклопила и доста птица је било фламбирано. Овај гаф је натерао организаторе да касније уведу нови, механички семафор на коме су писане тачке, аутори итд.⁵⁶

Штафета у провинцији: Пирот, 1977. године

Овде ћу представити један типичан кадар из историје штафете у провинцији. Као посебан случај изабрао сам Пирот 1977. године, када та глупа југословенска провинција дочекује и прати Штафету младости, а пажњу сам поклатио и прослави 25. маја. Основни извор који сам користио јесте орган Социјалистичког савеза радног народа града – лист *Слобода*.

1. Штафета је дочекана у Пироту 27. марта. Провинцијски град се постао да организује „величанствену церемонију“. Трг АВНОЈ-а представљао је „импозантну слику“. Иза главне трибине „као од камена извајани“ стајали су војници, скојевци, радници, земљорадници и други, све заједно четрдесет људи који „представљају четрдесет Титових година на челу партије“. С леве и десне стране трибине била су поређана деца са шареним балонима. Они „симболизују вечну младост – 85 Титових година“, како кажу, тим поводом, новинари који су забележили догађај. Речи „Тито – Младост“ красили су огроман транспарент

⁵⁴ Исто, стр. 12.

⁵⁵ По традицији, Тито је, обучен у маршалску униформу, седео на трибини у друштву шефа Социјалистичке омладине, окружен званичним лицима и популарним друштвеним личностима, као што је био, рецимо, Здравко Чолић. Седамдесетих, Јосип Броз није уливао много страха и често је одговарао на честитке. На пример, нешто као: „Ви, омладинци, донесите лепе жеље нашим народима. У овим честиткама има много жеља које ми, одговорни за рад на изградњи социјализма у Југославији, треба да остваримо... Срећан је народ, срећан је народ који има такву омладину! (аплаузи)“. РТС, рубрика „Трезор“, емисија посвећена штафети, 28. мај 2006, 13:30 – 14:30 СЕТ.

⁵⁶ „Video sam te kako носиš štafetu – čudim se da si sada protiv nje“, стр. 115.

који „употпуњује слику“. Око 16 часова и 15 минута трг је „грмео од аплауза“. Из правца Бабушнице⁵⁷ појавила се штафета. Њу је донео до главне трибине земљорадник и „изванредан студент“ Момчило Љубеновић. Он је предао палицу председнику Општинске конференције ССРНЈ Душану Мијалковићу. У том тренутку мноштво је почело да скандира: „Тито – партија!“, „Живео Тито!“, „Херој Тито!“ итд. Ускоро су почеле да пристижу локалне штафете са честиткама радних колектива, школа, општина и слично. Ево шта је, пред ликујућим мноштвом, изјавио секретар Општинског комитета Савеза комуниста Србије, Томислав Тодоровић: „Срећни и радосни дочекујемо данас Штафету младости, Титову штафету, тај симбол наших поздрава и најлепших жеља за вођу наше револуције, радничке класе, грађана, омладине и пионира, за највољенијег друга Тита, за његов 85-ти рођендан“.

2. Тодоровић је подвукао улогу Тита у јединству партије и његове фундаменталне заслуге „организатора и иницијатора народноослободилачког рата и револуције“, запажајући, „између осталог“, „следеће“: „И народ из пиротског краја који се налази испод чизме бугарских фашиста, дао је свој велики допринос у борби за ослобођење и победу револуције [...]. Око 16 хиљада људи из тога краја је учествовало у народноослободилачкој борби, а 2.000 њих дали су живот за слободу социјалистичке отаџбине“.⁵⁸

3. У име „радних људи, грађана, омладине и пионира из града Пирота“ Титу је послато поздравно писмо. У њему се истицала заслуга „вође и учитеља“ за све успехе који су постигнути у југословенском друштву. Порука је завршена обећањем учесника митинга да ће „Титову мисао“, која је била упућена са Десетог конгреса, у Уставу и закону о удруженом раду, претворити у живот.⁵⁹

У мају, провинцијски град који се налази у једном од најзаосталијих реона тадашње Југославије, представљао је део грандиозних светковина поводом Дана младости и Титових јубилеја (40 година на челу партије и 85 година живота).⁶⁰ На градском стадиону, у *врло свечаном амбијенту* организован је слет младости у част „Титових и наших јубилеја“. Мото приредбе је „Тито – Револуција – Слобода – Младост“. На стадиону је било присутно око 15 хиљада људи – преко хиљаду деце, ученика и војника учествује у тачкама и вежбама. Слет је био отворен тачком „Тито – Револуција – Мир“ коју су извели ученици и војници. Према новинарима листа *Слобода* јаким овацијама су биле испраћене тачке „Шарена ливада“ ученика Педагошке школе и „Младост – Радост“ деце

⁵⁷ Градић који се налази јужно од Пирота, близу бугарске границе, општински центар.

⁵⁸ „Манифестација привржености Титу и Партији: Пирот приредио величанствен дочек и испраћај штафете младости“, у: *Слобода*, бр. 1297, 2. април 1977, стр. 1.

⁵⁹ „Драги друже Тито...“, у: *Слобода*, бр. 1297, 2. април 1977, стр. 1.

⁶⁰ Од 1946. г. до 1977. г. у Пироту је било одржано 26 слетова са око 160 вежби и тачака у којима је учествовало више од 100 хиљада људи, а пратило их је више од 220 хиљада гледаоца. Николић, Т, „Манифестација љубави према Титу“, у: *Слобода*, бр. 1304, 8. мај 1977, стр. 7.

из Основне школе „29. новембар“. Завршну *вежбу* „Слобода, друже, слобода чиста и широка“ представили су „питомци“ Основне школе „8. септембар“.⁶¹ По речима учитеља Томислава Николића, који говори о догађају, на крају се све слило у једну мисао: „Волимо те, друже Тито, срећан ти 85-ти рођендан и 40 година на челу КПЈ и СКЈ и још дуго, дуго да нам живиш и да нас водиш у нове радне победе и стваралаштво“.⁶²

Двадесет пети мај је био обележен и другим догађајима. У касарнама је прочитан говор у част Тита, а потом су испред строја уручене награде истакнутим војницима поводом Дана младости и рођендана Јосипа Броза.⁶³ У сали Дома ЈНА, за грађане Пирота је била организована историјска изложба „Дрварска операција 1944. године“. Изложба је била организована у сарадњи са Војним музејом из Београда и представљала је „изузетан случај подсећања на те славне дане из наше Народноослободилачке борбе“.⁶⁴

Упркос повишеном тону уз који се спроводио празник у Пироту, слике објављене у *Слободи* показују да је, у суштини, реч о једном провинцијском слављу, о једном бледом одразу свечане прославе штафете усред бљештаве ко-реографије слета у југословенској престоници.

1987. година: Крај штафете

Последња Штафета младости организована је 1987. године. Њена последња носителка била је мала Рајмонда Брошај са Косова. По први пут се слет, који је традиционално завршетак свега, спроводио као део Југословенских сусрета младих, организованог у Београду. После завршне приредбе, учесници су прешли на Трг Маркса и Енгелса где се подухват окончао великим рок концертном.

Са овом последњом штафетом повезан је навећи „гаф“ у историји штафете који, у суштини, постаје повод њеног укидања. Словеначки авангардисти из тзв. *Новог колективизма* победили су на конкурс за службени плакат који рекламира овај догађај, али је београдска штампа открила да је тај плакат био надахнут делом Рихарда Клајна „Трећи рајх“. Ево шта је 2004. године о томе рекао један од учесника скандала – Роман Уранек: „Наш плакат за Дан младости је аутентични ретроавангардизам. Он је цитат, али наши цитати нису никада у чистом облику [...]. Покушали смо да направимо најбољи могући плакат за Дан младости.“

У први мах нико није приметио аналогiju.

⁶¹ „У част Титових и наших јубилеја на Градском стадиону у Пироту одржан слет младости Тито – Револуција – Слобода – Младост“, стр. 1.

⁶² „Манифестација љубави према Титу“, аутор Томислав Николић, стр. 7.

⁶³ „Свечаност у Касарни“, стр. 1.

⁶⁴ Изложба „Дрварска операција 1944“, Исто.

У почетку се Председништво Словеначке омладине идентификовало са нашим плакатом, затим и читава омладинска организација у Југославији, а и тадашњи генерали су били задовољни. Њима се јако допадао. Сећам се добро да је чак један генерал рекао да му је врло драго што се на плакату налази мишићави момак, а не некаква апстракција [...] Али када су открили подтекст, започели су проблеми“.⁶⁵

Против младих је била подигнута оптужница, али је повучена после шест месеци. Аутори нису били кажњени. Уранек објашњава због чега су избегли казну: „Мислим да нисмо живели у Словенији, сигурно бисмо завршили у затвору; у Словенији је такозвано грађанско друштво већ било много развијеније и та република је била у неком смислу самостална у оквирима Југославије“.

Уз то прилично субјективно објашњење стаје и други учесник скандала – Душан Мандић: „Под иницијативом за грађанско друштво подразумевали су се *Радио Штудент*, и *Младина*, а исто тако и теоретичари [Славој] Жижек, [Младен] Долар, [Растко] Мочник, Павел Гантар... Без те подршке апсолутно све би отишло у другом правцу“.

Уследиле су бурне дискусије. Неке од њих су преношене преко београдске телевизије. Какви су аргументи *за* и *против* штафете? Овде ћу се накратко зауставити на једном броју најважнијих исказа о том питању, изнетих у Дому омладине још 28. маја 1987. године, то јест само неколико дана после рођендана преминулог лидера.⁶⁶ Дискусија је преношена преко београдске телевизије.

Водитељи овог сусрета били су Милица Пешић и Божидар Николић. Као учесници су позвани:

- Милан Лазовић, секретар Комитета за обележавање Дана младости,
- Ненад Илић, београдски режисер који је био одговоран за позоришну делатност у Дому омладине;
- Фурио Радин, психолог из Загреба;
- Љиљана Јорговановић, уредник у новинама *Младост*,
- Борисав Џуверовић, београдски социолог;
- Бранимир Бркљач, функционер ССОЈ-а, председник омладине Војводине;
- Игор Лауш, секретар словеначког Комитета за обележавање Дана младости;
- Нијаз Скендерагић, високи скојевски функционер, члан Председништва Савеза социјалистичке омладине Југославије.

Због скандала са плакатом, водитељи су прво дали реч словеначком представнику. Млади Лауш је почео тривијалном информацијом да је 25. маја 1987.

⁶⁵ „IRWIN, Ljubljana. Poster Scandal“, у: *VlasTito iskustvo, past-present*, стр. 163.

⁶⁶ Разговор је организовао Дом омладине. Информативни програм београдске телевизије, „Štafeta da ili ne“, РТС, 27. мај 2006, 13:45–14:45.

године била манифестација у Љубљани. У целини, према његовом мишљењу, Словенци су волели слет и били су задовољни својим учешћем. Уопште, његова прва реплика не најављује ништа драматично.

За њим је реч узео београдски социолог Борисав Џуверовић. Он је био љубитељ штафете. Тврдио је да је Дан младости био изузетак од осталих празника и да су млади желели да тако остане. „Упркос критици, млади желе тај празник“, истакао је социолог.

У корист штафете, логично, изјаснио се и омладински „активиста“ Нијаз Скендерагић. Он је храбро изјавио да је то најјугословенскија манифестација. После овог једнозначног становишта приказана је анкета у којој су учествовала деца и млади из Љубљане, главног града Словеније. Млади су били подељени: већина је била за, али међу њима је било и таквих који су да се она очува само у другачијој форми, уз укључивање више поп и рок концерата.

Ове аргументе је у студију поткрепио Лазовић, који је сматрао да треба направити нешто актуелније што би више одговарало телевизији.

За њим је Хрват Радин цитирао проучавање према коме 50 процената младих подржава штафету у облику у коме јесте; трећина је према штафети критична, али тек шест процената су против ње, док је десет процената без мишљења. Истовремено, у Словенији је само осамнаест процената подржавало штафету, а двадесет и два процента је било против ње, што је, разуме се, био један врло важан детаљ.

Укључила се новинарка Љиљана Јорговановић. Иако је била представница новина, млада жена прва је отворила ватру на штафету. Према њој, једино је словеначка омладина унела „рационално зрно“ у дискусију. Она је појаснила да се ритуал о коме је реч, састојао од три елемента: Дана младости, штафете и слета, који је био најспорнији. Новинарка је тврдила да би, уколико се сачува формула, изникнути озбиљни проблеми и са кретањем штафете. Она је изјавила, правећи гримасу, да је штафета више била израз љубави младих према свом историјском вођи, него неки општејугословенски симбол.

Становиште режисера Ненада Илића је било противречно. Уз своје карактеристично обешечачко стремљење ка ефектном фразирању, он је рекао да штафета није пала са неба и да је то ритуална радња у којој постоји нешто магијско, нешто „паганско“, али, истовремено, у њој је било нечега врло рационалног, посебно у организационом смислу, за разлику од раних година када ју је „узимао неки старац, излазио на пут, хватао палицу, трчао двадесетак метара и предавао даље“. Штафета, међутим, није била добра јер није могла да обједини Југославију, био је убеђен брадати Илић.

Поново се умешао загребачки психолог Радин. Подржавајући штафету, он је тврдио да је она ипак тачка ослонаца за младе, да је она фолклор, да је трајна и да је преживела свакојаке промене.

У том тренутку, до тада миран Словенац Лауш, почео је да излаже своје аргументе против штафете. По њему, слет је био институција и велики бизнис. Иронично је набацио да је подухват имао и свој сопствени телефонски број, али и да се већ претворио у разлог за највеће спорове међу омладином. Осим тога, иницијатива је била скупа. Даље ћемо видети да се управо око финансијских питања вртела главна критика штафете.

Умешала се и публика која је до последњег места попунила салу Дома омладине. Гласови из сале су били прилично оштри. Тако, по једном гледаоцу, у САД нико није говорио о „братству и јединству“, али, упркос томе, тамо постоји нација; у Југославији је обрнуто, јер „само о томе се прича, а нема ни братства, ни јединства“. Упућена је и критика да Дан младости није празник младих већ омладинских функционера. Указано је и на то да проблем уопште није нов: још од 1984. године било је речи о будућности штафете, а крајем 1986. године са Љубљанског универзитета је стигао предлог за њено прекидање.

Београдски социолог Џуверовић је поново узео реч супротстављајући се финансијским аргументима против ритуала, и изјављује да нема потребе улазити у „вулгарни економизам“.

Овакво одређивање је изнервирало део публике. Један гледалац је подсетио да је 1981. године београдски лист *Студент* изнео податке о цени и збуњено допунио да је 1987. године само у Београду и околини штафета коштала више него финансирање ТАНЈУГ-а и *Борбе*. На крају је човек из публике заједљиво добацио: „[...] Нека се штафета носи, немам ништа против, али, они, брате који је носе, нека је и плате“.

Хрватски психолог му је одмах контрирао иронично добацујући да, уколико се ритуал прекине, онда се те паре сигурно неће потрошити на потребе младих људи.

Дискусија је прекинута репортажом о дочеку штафете у српском граду Ваљеву неколико дана раније. Материјал је снимљен на Титовом тргу где се спрема роштиљ за свечано обележавање празника. Месни руководилац догађаја рекао је да он у Ваљеву кошта 130 милиона.⁶⁷ Истовремено, на истом том тргу је организован сусрет омладине *за* и *против* штафете. Учесници су се ујединили око заједничког мишљења да треба променити форму штафете, али да је не треба укинути јер је она општејугословенски симбол.

Након завршетка репортаже, дебата у Дому омладине у центру југословенске престонице је настављена. Милан Лазовић је позван да изнесе конкретније цифре о трошковима штафете. Према њему, слет је коштао 10 милијарди динара. За тај новац у прослави је учествовало пет хиљада људи, педесет хиљада гледалаца на стадиону, петнаест милиона гледалаца пред телевизијским екранима

⁶⁷ По тадашњем званичном курсу 1 амерички долар се мењао за око 780 југословенских динара.

и двеста педесет акредитованих новинара. На костиме је било потрошено око три милијарде динара. Ти костими су после завршетка прославе поклањани учесницима. Остале велике расходе чинио је смештај учесника, који су, као што је познато, долазили из читаве Југославије. „Друштво није толико сиромашно па да не даје тај новац, али и без тога, већ доста новца нестаје у Југославији, а ви треба да видите сузе, загрљаје, пољупце, размењивање адреса међу децом“, емотивно је завршио Лазовић свој одговор.

Пренос је поново био прекинут да би се приказала анкета међу децом која су учествовала на последњем дочеку и предавању штафете у Београду. Према анкетиранима, и слет и штафета су неопходни. Једно добро „потковано“ дете тврдило је да ритуал треба сачувати јер то је све што деца и млади могу да учине за Тита, „а знамо шта је он за нас учинио“. Младе девојчице су биле међу најватренијим поштоваоцима штафете. За њих је Дан младости представљао прилику за нова познанства: „Ионако се скоро не сусрећемо са младима из других република, па је ово макар повод за неке контакте“, стидљиво се осмехујући одговориле су две девојчице.

После ових кадрова, дебата у Дому омладине је настављена. Задовољан виђеним, скојевски функционер Скендерагић, истакао је да анкета јасно показује шта деца желе. „Ми као руководиоци имамо проблем са тим што сматрамо да говоримо шта је добро, а шта лоше за омладину. Као неки душебрижници“, самокритично је закључио омладинац.

Незадовољан овим, Лауш је постао све агресивнији. Према њему, штафета је навика. Људи су се навикли на њу и због тога су учествовали. У исто време, њему је било јасно да је штафета тема о којој се може говорити, али има и других, важнијих проблема о којима се може говорити.

Умешао се један од водитеља изјављујући да је слет најгледанија емисија, да се гледа више и од филмова и да је аудиторијум већи и од оног на фудбалским сусретима.

Љиљана Јорговановић је наставила са критикама. Према њој, учесници штафете нису били објективни извор, јер су под утицајем емоција уз чију помоћ, у суштини, манипулишући масама, социјализам увек постиже успех. Она је окривила југословенску омладину због конзервативности, пасивности и робовања. Новинарка је дошла дотле да Дан младости назива обликом сондирања мишљења омладине и њене способности да подноси терет и трпи. „Нека и буде, али се не може допустити да десет или дванаест милиона људи слуша крајње бесмислене политичке пароле“, рекла је она. Напад је, очигледно, био усмерен на оно што је Лазовић рекао.

Словенац Лауш искористио је моменат и прешао у напад не пропуштајући да удари на Лазовића: „Пријатељство – па то је најнормалнија ствар, коју смо ми учинили ненормалном због цена авионских карата, због цена аутобуских ка-

рата, па, зато, дајте да направимо Дан младости да бисмо се спријатељили; али, како ћемо се спријатељити преко лета... [прекинут је аплаузима] када на море не може да се оде. Нема братства и јединства, упркос празнику, нема братства и јединства у инвестицијама, *биће братства уколико сви радници из фабрика које је изградила словеначка економија у Црној Гори и на Косову, дођу у Београд и кажу – ево, ми смо пример братства и јединства* [курзив аутора – Д. Г.]: више волим да славим данашњи дан и будућност него прошлост“.

Приврженици штафете су били збуњени и почели су нејасно да се изражавају, као београдски социолог Џуверовић који је изнео научну мисао да је омладина „депримирана, резистентна, а то је опасно јер може експлодирати“.

Публика се поново активирала. Према једном младом гледаоцу, штафета је била појава примитивне свести, тоталитарне свести, манипулације са политичког врха... Тако је, према младићу, Дан младости представљао један крајње примитивни ритуал. Као одговор на то, психолог Радин је разумно приметио да се, у суштини, не говори о штафети, већ о политичком систему и односу људи према њему.

Публика се присећала анкете са децом. Према једном њеном представнику она је била чиста пробна манипулација, она је била нашминкана политичка манипулација и једно озбиљно проучавање би показало да је већина младих против штафете.

Наравно, публика није била једногласна. Тако је анонимни учесник, који се тешко може назвати младићем, патетично, али истовремено, са извесним основама, изјавио: „[...] волим Тита, једног од највећих људи. Ја сам послератна генерација и потребан ми је тај комад дрвета, метала или пластике да бих га волео. Ако одбацимо штафету, после три године ћемо пропасти, треба да се поставе права политичка питања, политичари сада постављају питање програма политичке стабилизације. Ја мислим да се треба поставити питање људске стабилизације“.

Након овога, водитељка се оријентисала на завршетак преноса питањем како да изгледа штафета?

Публика је, наравно, имала свеже идеје које варирају између предлога за очување штафете у новој форми и оних који су се више износили ради смеха у сали. Тако је, на пример, било предложено да се Дан младости слави по моделу популарне иницијативе *Лајв-ејда*, која би објединила читав креативни потенцијал Југославије, јер младе је, ионако, искључиво интересовао концерт. У исто време, неки човек је предложио организацију сто дана омладине, у име јединства. Један човек из Краљева се подсмевао аргументима који истичу традицију у корист штафете, говорећи да је у његовом рејону постојао обичај да људи стављају новац у једну чутуру, а после тога се поставило реторско питање да ли треба да сачувамо чутуру и у XXI веку због тога што је то традиција.

Ову шалу је прихватио други гледалац који је изјавио да је за штафету, али са чутуром, у коју би се стављале паре са којима би се изградио макар један километар магистрале између Београда и Загреба.

Дискусију је завршио пробитачни Лауш. Словенац је пожелео да нема политичке цензуре и изјавио да се чувањем старих метода рада и идеолошки чистог Дана младости ништа неће добити и да, уколико се ствари наставе на исти начин, нећемо ништа имати јер „нећемо имати шта да празнујемо, а то је жалосно, јер у овој држави волимо да славимо“.

У Београду је 1988. године био одржан слет, али је штафета укинута. Телевизијски кадрови из те године показују чуђење деце и младих који су дошли у југословенску престоницу да би вежбали тачке за 25. мај, због тога што нема штафете. Чуло се и питање ко је донео ту одлуку. Репортер им је одговара: „Омладина“. Неко од деце је пита: „Која омладина?“ Било је, међутим, и младих који су се жалили због тога што свечаност кошта двеста педесет милијарди динара⁶⁸, са којима су сви могли да оду на море.

Секретар Савезног комитета за обележавање Дана младости, Милан Лазовић, у интервјуу датом на стадиону ЈНА, објаснио је због чега штафете више неће бити. Главни разлог се налазио у тенденцији да штафета последњих година све више губи свој смисао и да је због тога од стране Војвођанске омладине дошло до предлога о њеном укидању. Тако је, по одлуци Конференције ССОЈ-а од 26. јануара 1988. године, Дан младости добио нову димензију, због чега је у новој приредби требало да се славе општељудске вредности које „прослављају живот“. Биће изостављени политички симболи, али ће ипак бити Титове слике. Према помало збуњеном Лазовићу, то није било прекидање традиције.

Године 1989. слета више није било. Дошло је време митинга које су организовали Слободан Милошевић, Алија Изетбеговић, Мило Ђукановић, Момир Булатовић и Фрањо Туђман.

Функције штафете

Према интерпретацији пропаганде, штафета је 1945. године „представљала један од првих симбола слободе, захвалности и признања свих наших народа и народности легендарном вођи Јосипу Броз Титу“.⁶⁹ Врло брзо, међутим, она је претворена у „убедљиви доказ братства и јединства“ југословенских „народа и народности“.⁷⁰ После смрти вође, штафета је организована и као симбол љубави

⁶⁸ По тадашњем званичном курсу 1 амерички долар се мењао за око 1534 југословенска динара.

⁶⁹ *Titova štafeta. Štafeta mladosti*, стр. 7.

⁷⁰ Исто.

и оданости Титу и „његовом делу“ који носи „поруку и завет Југословенима да и у будућности наставе, чврсто и непоколебљиво, да прате Титов пут“.⁷¹

Природно, штафета је била смишљена као основни део култа према Титу. Није случајно што пропагандно издање посвећено десетогодишњици тог догађаја, почиње заклетвом да: „сваки корак који су претрчале стотине хиљада носилаца Титове штафете, сви путеви који су пређени са палицама, који носе речи радости и захвалности, све то је наша љубав према њему и његовом делу, његовом путу, који је увек био и остао обележен радом и трудом земље и свих нас да учинимо онај велики корак, онај највећи корак у историји ка напретку и свестраном развиту“.⁷²

Заједно са тим, акцентујући изградњу магистрала и фабрика, неизбежне радне акције и уз помоћ чак не мање важних симбола, као што је натпис „made in Yugoslavia“ [sic!], штафета обједињује у лику Јосипа Броза југословенску савременост и успомене из „рата и револуције“, тако што сваке године поштује „места сећања“ каква су, рецимо, битка на Неретви, битка на Сутјесци, Бела Крајина, „где је Кидрич дизао народ“, бачка равница „где је пао Јован Микић-Спартак“, Бела црква, где је пукла „седмојулска пушка“, Бихаћ, Јајце, Дрвар, „снежни врхови Дурмитора“.⁷³

У том смислу, етнограф Иван Чоловић је ефектно, али и са лакоћом, закључио да „примање и предавање штафете може да се опише као симболична контактна комуникација преко које се повезују [...] сви који дотакну штафету и даље је предају, као и они, који су изашли да виде њен пролазак и да је поздраве“. Према Чоловићу, на сличан, чисто физички начин „штафета повезује све градове, све планине, све путеве, све реке и све просторе по којима носачи трче, пливају или лете“. Пут штафете је биран тако да буду посећена сва важна места симболичке географије Титовог режима⁷⁴ или, као што пише у издању *Titova štafeta – štafeta mladosti* – „сва историјска места на којима су се водиле велике битке наше револуције“.⁷⁵ Циљ те комуникације преко штафете био је да се створи веза између грађана свих крајева Југославије с једне стране, а с друге, да се сви они повежу са Титом као последњим пријемником тог предмета и јединим који има право да га задржи за себе, тврди Иван Чоловић. После 1957. године велика штафета је добила још једну функцију: она се претворила у симбол свих малих штафета које не стижу директно до вође.⁷⁶

⁷¹ Исто.

⁷² Поповић, Вр. *Putevima srca. Deset godina Titove štafete*, стр. 23.

⁷³ Исто, 27–28.

⁷⁴ Čolović, I. Цит. дело, стр. 141.

⁷⁵ Исто; *Titova štafeta. Štafeta mladosti*, стр. 7.

⁷⁶ Čolović, I. Цит. дело, стр. 141.

Прихватајући да је централна фигура ритуала био Јосип Броз Тито, ја бих штафету посматрао из нешто другачијег угла. За мене је она била још један покушај да се створи општејугословенски идентитет који ће постати потпора државе. У овом циљу се користио не посебно велики број могућих уједињујућих симбола. На првом месту, то је био лидер. Разлог за ово нису биле само чињенице или митови који обавијају личност Броза, нити пак његова властољубивост. Ово последње је, неоспорно, било од великог значаја, али није било и одлучујуће. Без сумње, штафета је развијала и увеличавала култ Тита, ојачавајући његов положај на власти. У исто време, међутим, култ је доприносио спајању југословенског друштва макар на краткорочном плану. Ритуал је био мешавина симбола две идеологије – класне марксистичко-лењинистичке идеологије, која се наметнула као резултат рата, и старе идеологије југословенства, која је имала дугу и противречну историју на југословенском простору. И класна идеологија, и наднационална идеологија југословенства циљале су на исту ствар – изграђивање југословенског идентитета. Класни карактер се јасно увиђа у често сусретаним фразама из пропагандних синтагми као што је: „руке радника, земљорадника и војника једнако чврсто су носиле штафету која је најскупљи поклон за друга Тита“.⁷⁷ У исто време било је неопходно створити утисак директног идентификовања младих са личношћу вође.⁷⁸ Логично је сматрати да је младе најлакше било претворити у Југословене. Исто се, међутим, може рећи и за раднике, студенте и војнике који су имали кључно место у штафети и, разуме се, Дану младости. Они су такође били „бенефицирани“ у режиму, макар током извесног времена. У крајњем случају, радници су се трудили у новим предузећима које власт гради, независно од тога да ли имају или немају крајњу корист од тога; растући број студената у „размноженим“ новим високим школским установама по читавој земљи, такође је био резултат напора власти да се створи нова интелигенција која би била дужна и лојална држави. Војници су, пак, били представници једне од најјугословенскијих институција, ЈНА. На тај начин, југословенски режим, без обзира да ли га називамо титоизмом, националним комунизмом, самоуправљачким социјализмом, социјалистичким југословенством итд, итд, покушавао је да гради жељени идентитет уз нека од средстава национализма као што је армија или образовни систем.

Неке од компонената које присуствују у делу нација или, макар, у оном делу који се одликује већом стабилношћу, јесу заједничка прошлост и вера у заједничку будућност. Многе од пропагандних порука које прате штафету, управо су биле формулисане у том смислу. Прошлост је евоцирана сликама Другог светског рата, који је дуго времена сматран почетном тачком у историји нове

⁷⁷ Stefanović, M., M. Baljak, D. Petrović, Z Sekulić, B. Vasić, *Titova štafeta mladosti*, Beograd 1989, стр. 134.

⁷⁸ Манојловић Пинтар, О. Цит. дело, стр. 96.

државе. Са њом су, наравно, била повезана „места сећања“ од којих сам један део већ споменуо. Са њом је, такође, био повезан и нови пантеон хероја, на чијем челу је био живи херој, Јосип Броз Тито. У мањем степену, користио се и период конфликта Тито – Стаљин. Ипак, и он је присутан у неким тренуцима који прате штафету, као што су у Пироту посећивана гробна места погинулих граничара (наравно, палих у борбама са бугарским граничарима).

Уз ово, мислим, да би се могло тврдити да се титоизам, настао од социјализма, југословенства, пропагандног самоуправљања и неповезаности, а што је персонификовао вођа, може оквалификовати као политичка религија или оно што Роберт Бела назива грађанском религијом (*civil religion*)⁷⁹ или, тачније – титоизам садржи извесну религијску димензију која је поново имала за циљ стварање припадности држави на основу одређених симбола.⁸⁰ Тим симболима су били потребни ритуали кроз које би се наметали. Управо такав ритуал је била Титова штафета. Један од разлога за пропаст Штафете младости је био неуспех југословенске државе да изгради трајну адаптивну или грађанску религију. Сматрам да се то може објаснити крајње противуречном и недоследном националном политиком управљања, која није успевала да одлучи ка чему тачно тежи.

Штафета после штафете

Штафете и слетови су нестали, али професионалци који су их организовали, остали су на располагању. Професионализам је професионализам и неки од *редитеља* штафете, као што је већ поменути Жарко Чигоја, ангажовани су у новим „пројектима“. На тај начин, митинг на Газиместану, организован поводом шестоте годишњице Косовске битке, на холивудски начин би могао да се рекламира као „Газиместан: од ствараоца штафете“. Упркос томе, Чигоја, објашњавајући вредност перфектног „хепенинга“, помиње да су, ипак, ствари почеле да делују „заstraшујуће“.⁸¹ Не треба, међутим, заборавити, подвлачи аутор, да се у оно веме радило о огромној популарности коју је Милошевић уживао у Србији. Наравно, Газиместан је представљао најпознатији масовни догађај, о коме су писали многи специјалисти распада Југославије. Истовремено, било

⁷⁹ Bellah, R. „Civil religion in America“, у: *Daedalus*, Vol. 134, 2005, стр. 32.

⁸⁰ На сличан начин Сергеј Флере подразумева да појам „грађанска религија“ може да се примени на југословенски случај. Према њему: „Титова харизма заузима основно место у тој грађанској религији“, Flere, S. „The Broken Covenant of Tito’s People. The Problem of Civil Religion in Communist Yugoslavia“, у: *East European Politics and Societies*, Vol. 21, No. 4, 2007, стр. 681.

⁸¹ Треба приметити да Албанци добровољно учествују у организацији прославе. Види обележавање јубилеја на страницама листа *Политика* од 28. 06. 1989. *Политика*, среда. 28. јуни 1989., бр. 27200, год. LXXXVI, стр. 1–12. Издање је доступно и на Интернету на адреси www.anamnesis.info/documents.htm.

је и прослава као што је она у Сремским Карловцима, на којој се обележавало 300 година од Велике сеобе Срба, које су биле праћене не мање занимљивим детаљима. Чигоја се сећао: „Или у Карловцима, где је била прослава тристоте годишњице од Велике сеобе Срба [...] Е, ту није било ничега „градског“ – људи су долазили на коњима и свашта се догађало“.⁸²

Шеснаест година после тих догађаја, 22. маја 2005. године, штафетни Крагујевац је био облепљен плакатима, одштампаним као тробојка СФРЈ. Плакатима су позивани људи да се 26. маја у 15 часова окупе испред Споменика који је подигнут у част штафете 1977. године, да би учествовали у „последњој штафети“. Предвиђен је концерт-хепенинг. Нико није дошао „у заказано време, на заказано место“. Испред екипе Радио Телевизије Србије анкетирани учесници су одговарали да не знају ништа посебно о 25-том мају. Били су заузети припремама за матуру. На питање какве су им оцене из историје одговарали су: „Како кад“. На другим местима, штафете се поново организују. Према информацији српског листа *Глас јавности*, Дан младости се прославља у Сарајеву, Тивту, Кумровцу, Новом Саду, Суботици, београдским кафанама „Липа“, „Корчагин“ итд.⁸³ На те скупове долазе југоносталгичари из читаве бивше Југославије. Неки од њих су били чврсто повезани са режимом, као што је бивши Титов митраљецац и шифрант Каменко Дорошки, који је руку дао за Југославију и који док говори о Брозу, може само да промуца: „Тито је био човек...“ и да се искрено расплаче. Осим „бораца“ као Дорошки, у догађаје се укључују чак и странци из Енглеске и Немачке, који су некада били поштоваоци југословенског вође. Има и тинејџера са титовкама на главама, који, можда, пре тога нису ни знали како је лидер изгледао. Неки организатори предају штафете Музеју „25. мај“, где треба да буду чуване као део огромне колекције штафета.

Штафета и слет су део данашње југомитологије заједно са човеком коме су посвећени – Титом. Као мит, догађај излази изван свог реалног значења, пошто чињенице више немају велики значај и није случајно у цитираном „учбенику“ из СФРЈ за „понављаче“ дошло до мешања стадиона „Партизан“ и оног „Звезде“, а Дан младости је представљен јако релативизовано кроз постмодерно мешање времена и простора: „Кореографија слета је еклектичка, по моделу соколских сабора у Прагу, филмова Лени Рифенштал и виндзорских парада у част краљице-мајке. Јако је заступљена архетипска митолошка симболика плодности и обнављања живота на граници између пролећа и лета“.⁸⁴

⁸² „Ја се мање плашим генерала – више се плашим pukовника“, стр. 171.

⁸³ *Глас јавности*, 25. мај 2005, или на интернет адреси: <http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2005/05/25/srpski/D0502401.shtml>.

⁸⁴ Novačić, D. *SFRJ za ponavljače*, Beograd 2005, стр. 99.

Природно, као и раније, има противника штафета и Дана младости, којих је данас вероватно значајно више него приврженика. Један од тих противника, историчар-публициста Милан Протић, тврди да обележавање тога празника и покушаји да штафета буде обновљена, показују „у ком степену су за време титоизма и култа личности мозгови неких људи били испрани“.⁸⁵ Много људи, много идеала.

Превод:
Јасмина Јовановић

⁸⁵ *Глас јавности*, 25. мај 2005, или на интернет адреси: <http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2005/05/25/srpski/ad0502401.shtml>.

Summary

Dimitar Grigorov

“Count on us”: Titos’s baton or Youth’s baton

The article deals with one of the most interesting manifestations characteristic for Tito’s personality cult. The baton dedicated to Yugoslav leader’s birthday took place in 1945 or immediately after the war. In 1957, in the aftermath of 20th Congress of CPSU, the event changed its name into “Youth baton”.

The text offers a brief presentation of the sources and literature about the baton. It includes a paragraph about the tradition which precedes Tito’s baton. A brief account on the history of the event as part of Tito’s cult follows. Details about the organization and some of the difficulties met by the team working out the program of the baton are also presented in the article. There are also paragraphs on the baton in 1972, as well as the passing of the baton through the country. There are information about the last baton in 1987 as well as the aftermath of this way of expressing worship to the Yugoslav leader.

The author concludes that Tito’s baton or Youth baton has been the most important ritual established in order not just to strengthen leader’s position but also in order to create some kind of civil or political Yugoslav religion which had to facilitate the spread of all-Yugoslav consciousness. This attempt failed due to the Yugoslav communists’ undetermined and contradictory policy regarding the National question.